

О. В. Гончаренко,
к. е. н. доцент, Дніпродзержинський державний технічний університет
М. О. Вовк,
магістр з фінансів, Дніпродзержинський державний технічний університет
А. В. Зайченко,
магістр з фінансів, Дніпродзержинський державний технічний університет

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ АКТИВНИМИ ПОРТФЕЛЯМИ БАНКІВ У ПОСТКРИЗОВИЙ ПЕРІОД

Розглянуто окремі теоретичні та практичні питання управління портфелем активів банку. Визначено основні цілі, складові, інструменти управління активами та обґрунтовано методичні основи оцінки ризиків активних операцій банківської установи.

The separate theoretical and practical questions of management of assets of bank a brief-case are considered. Primary purposes, constituents, instruments of management of assets, are certain and methodical bases of estimation of risks of active operations of bank establishment are reasonable.

Ключові слова: активи, кредити, банківські портфелі, кредитний портфель, проблемні активи, банківські ризики.

Key words: assets, loans, bank portfolios, loan portfolios, problem assets, banking risks.

ВСТУП

Криза дохідності, що змінила кризу ліквідності, для банківської системи виявилася набагато глибшою, ніж у попередні рази, оскільки банки були вимушені заміщати дешеві займи від нерезидентів значно дорожчими ресурсами на внутрішньому ринку, в основному за рахунок вкладів фізичних осіб. Переживаючи кризу ліквідності, банки намагалися залучити гроші всіма можливими методами. Особливістю фінансової кризи стало те, що вирішення проблеми ліквідності не гарантувало відновлення фінансування реального сектора економіки. Причому проблема полягала в зниженні схильності до ризику не тільки в банків, але й у позичальників. Отже, відбувся перехід банків до режиму забезпеченого фінансування, що виявлялось у низькому попиту на кредити, незважаючи на знижені ставки, та спричинило недоотримання банками процентних доходів. Крім того, збитки банків певною мірою зумовлені зниженням реальної дохідності діяльності банків через несплату процентів неплатоспроможними позичальниками та обмеженими обсягами кредитування (за 2009 р. скоротилися на 5,3%, а за 2010 р. зросли лише на 1,0% [1, с. 59]).

Для банків як розвинених країн, так і країн із трансформаційними економіками важливим завданням є підвищення ефективності діяльності в складних умовах, коли дохідність банківських операцій падає, а впровадження нових банківських технологій і продуктів потребує все більших витрат. Так, у більшості європейських банків на інформаційні технології спрямовується від 10 до 30% суми операційних витрат. Нині найвищих показників прибутковості досягають ті європейські банки, що використовують повний набір банківських пропозицій та інноваційних клієнтських послуг, які базуються на сучасних інформаційних технологіях. У таких умовах важливого

значення набуває підвищення ефективності управління портфелями активів банків і процентним ризиком із використанням сучасних методів та побудови економетричних моделей для підтримки управлінських рішень.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дослідниками питань банківського розвитку та управління портфелями напрацьовано значний науково-теоретичний та методичний матеріал, запропоновано практичні рекомендації щодо розв'язання тих чи інших питань, вирішення прикладних завдань. Разом з тим, комплексні організаційні та методичні схеми управління активами банку у вітчизняній практиці можна віднести до переліку маловивчених. Теоретичні та практичні аспекти управління банківськими портфелями постійно вивчаються такими вченими, як Ф. Бутинець, О. Васюренко, В. Вовк, В. Геєць, А. Герасимович, А. Мороз, Г. Панова, Р. Портер, Л. Примостка, Т. Раєвська, О. Самойлова, Т. Смовженко, Н. Шелудько, А. Шеремет, І. Пасічник та інші.

Аналіз опублікованих праць [1; 2; 3; 4] з досліджуваної проблематики дає підстави стверджувати про недостатнє наукове розкриття окремих питань, а саме: теоретичних, методологічних і прикладних основ створення ефективної системи управління портфелями активів банку, використання методів ефективного управління банком, впливу банківських ризиків на стійкість банківських установ.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Мета дослідження полягає у розробці теоретико-методологічних і прикладних положень формування інструментів, стратегій та підходів ефективного управ-

ління банківськими портфелями, теоретичних та практичних основ формування системи комплексного управління банком.

РЕЗУЛЬТАТИ

Для банків низький рівень ефективності діяльності свідчить про неефективне управління активами і пасивами, обмежені можливості розвитку, низькі конкурентні переваги, підвищену чутливість до ринкових ризиків. У разі наявності негативних тенденцій все це може призвести до серйозних проблем у діяльності банків, а несвоєчасно вжиті заходи — до банкрутства. Отже, діяльність банків завжди повинна характеризуватися достатнім рівнем ефективності, який дедалі складніше забезпечити в умовах високої конкуренції та в посткризовий період.

Основною причиною збиткової діяльності банків України є різке погіршення якості кредитного портфеля через неспроможність багатьох позичальників повертати свої кредити та сплачувати проценти, що зумовило високі відрахування в резерви за активними операціями. Чисті витрати на формування резервів у 2009 р. становили 75,1 млрд грн. проти 24,1 млрд грн. у 2008 р., у 2010 р. знизилися до 46,1 млрд грн. Станом на 01.01.2011 р. в 70 банках України відношення резервів на відшкодування можливих втрат за активними операціями до кредитного портфеля становило понад 10% [1, с. 60].

На сьогодні існує багато методик і підходів щодо аналізу рівня та тенденцій прибутковості як для окремих банків, так і банківської системи в цілому. Проте, на нашу думку, більшість цих спроб не є досить успішними, бо використання їх не завжди дозволяє визначити, чому загальна прибутковість висока, низька або середня, або чому вона змінилася порівняно з попередніми періодами. До того ж існуючі методи не передбачають проведення системного факторного аналізу фінансових результатів із урахуванням усіх факторів.

Виходячи з того, що ефективність діяльності банків перш за все визначається її прибутковістю за умов дотримання необхідного рівня ліквідності та допустимих ризиків, особливого значення набуває управління ризиком зміни процентної ставки. Проблема підвищення ефективності управління ризиком зміни процентних ставок активами і пасивами є актуальною для багатьох українських банків, що пов'язано з фінансуванням довгострокових кредитів за рахунок короткострокових ресурсів і низькою прибутковою діяльністю, а в період фінансової кризи — збитковою діяльністю.

Важливою проблемою є і адекватність методики оцінки кредитного ризику сучасним реаліям. Кредитні ризики характеризуються тим, що в їхній основі лежить імовірність втрат внаслідок невиконання позичальниками своїх зобов'язань, а отже, управління ними полягає в адекватній оцінці фінансового стану контрагентів і задоволенню кредитних потреб тих із них, платоспроможність яких відповідає заданим вимогам. Для кредитних ризиків найчастіше використовується припущення про бета-розподіл імовірностей.

Більшість вітчизняних банків використовує так званий традиційний підхід до оцінки кредитоспроможності, який полягає у застосуванні стандартних аналітичних методів: горизонтального та вертикального аналізу, трендового, порівняльного аналізу, аналізу відносних показників. Спільним для традиційних методик фінансового

аналізу є те, що вони передбачають вивчення простих математичних зв'язків між окремими позиціями фінансової звітності на основі обчислення певної вибірки показників (коефіцієнтів) та порівняння їх значень з нормативними, середньогалузевими та в динаміці. Типові недоліки в оцінці кредитних ризиків вітчизняними банками такі: ігнорування галузевих специфікацій позичальників (орієнтація на середньогалузеві значення окремих показників не дає змоги врахувати особливості виду діяльності позичальників, оскільки середньогалузеві значення є надто узагальненими); довільність визначення нормативних значень окремих показників (немає наукового та практичного обґрунтування); суб'єктивність формування вибірки показників, які підлягають аналізу (неврахування явища мультиколінеарності тощо); ігнорування (або суб'єктивність врахування) чинника різної вагомості впливу окремих показників на загальні результати аналізу; деякі параметри фінансового стану визначаються за допомогою різної кількості показників, що викривляє результати аналізу; внутрішні методики не враховують усі фінансові параметри, що впливають на кредитний ризик; недостатній рівень об'єктивності показників звітності (проблема маніпулювання показниками на деяких рівнях менеджменту); нехтування показниками, які характеризують чисті грошові потоки, показниками, що нейтралізують вплив локальних особливостей оподаткування, нарахування амортизації тощо.

Результати оцінювання кредитоспроможності за чинними методиками не дають об'єктивної інформації для прийняття зважених і обґрунтованих фінансових рішень, а використовуються лише для цілей виконання вимог нормативних актів та формування обов'язкових резервів. Часто банки присвоюють однаковий клас позичальникам із діаметрально протилежними значеннями фінансових показників. Водночас позичальники з незадовільними фінансовими показниками отримують найвищі класи. Різні банки присвоюють одному і тому ж позичальнику абсолютно різні класи за ризиком. Логічним наслідком низької якості методик оцінки кредитних ризиків є значна питома вага проблемних кредитів у кредитному портфелі українських банків.

Отже, діюча методика оцінювання кредитного ризику потребує удосконалення. В цьому контексті можна звернути увагу на рейтингові оцінки. Рейтинг має стати інструментом безпосередньої оцінки кредитних ризиків. Рейтингові класи можна формувати на основі оцінок імовірності дефолту.

Згідно з положеннями Базеля II та відповідної Директиви ЄС системи внутрішнього рейтингування для оцінки кредитних ризиків мають відповідати таким основним вимогам [4, с. 28]: забезпечувати обґрунтоване оцінювання дебітора, диференціацію ризику, точні та послідовні кількісні оцінки ризику; виконувати важливу функцію в управлінні ризиками та у процесі прийняття кредитних рішень, а також корпоративних функцій управління кредитної установи; кредитна установа повинна мати відділ контролю кредитних ризиків, який відповідає за її рейтингові системи, є незалежним та убезпеченим від небажаного впливу; банк збирає та зберігає всю необхідну інформацію для забезпечення ефективної підтримки процесів вимірювання кредитного ризику й управління ним; банк документально обґрунтовує

сутність власних рейтингових систем та методологію їх розробки, а також самостійно оцінює ці системи.

Однією з найбільш перспективних для оцінки кредитного ризику вважається методологія дискримінантного аналізу, яка ґрунтується на емпірично-індуктивному способі дослідження та широкому застосуванні елементів економетричного моделювання. Найбільш відомими в цьому контексті є: модель Альтмана (1968 р., США), система аналізу Вайбеля (1973 р., Швейцарія), модель Беермана (1976 р., Німеччина) та модель Краузе (1993 р., Німеччина), системи показників Бівера (1966 р., США), методика оцінювання кредитних ризиків Дойче Бундесбанку. В основі цих методик та моделей покладено дискримінантний аналіз.

Головне завдання багатофакторного дискримінантного аналізу в контексті оцінювання кредитних ризиків полягає у побудові дискримінантної моделі, за допомогою якої з високим рівнем імовірності можна здійснювати класифікацію підприємств за рівнем їх кредитоспроможності. Багатофакторний дискримінантний аналіз як метод оцінювання кредитних ризиків включає дві фази [4, с. 29—31]:

1) фаза розробки — побудова моделі розрахунку інтегрального показника фінансового стану та формулювання "ключа" інтерпретації;

2) фаза класифікації — розрахунок інтегрального показника для певного підприємства, що є об'єктом фінансової діагностики.

Фаза розробки моделі складається з певної послідовності кроків.

— підбір первинного каталогу незалежних змінних (індикаторів кредитоспроможності) з використанням експертних методів аналізу;

— формування двох (або трьох) сукупностей (груп) підприємств:

а) фінансово стійкі (повернення кредитів та розрахунки здійснюються відповідно до умов договорів);

б) фінансово нестійкі підприємства (проблемні позичальники).

— економетричні розрахунки: побудова матриць незалежних змінних, дисперсійно-коваріаційних матриць тощо;

— перевірка значущості різниці між середніми значеннями показників у проблемних і стійких позичальників. Експертна оцінка фінансових показників за допомогою критерію: чим більше значення критерію, тим менший рівень спроможності показника до розмежування груп позичальників;

— знаходження параметрів (вагових значень показників) дискримінантної моделі;

— оцінка впливу окремих індикаторів на інтегральний показник;

— селекція фінансових індикаторів: у моделі залишаються параметри з найвищим рівнем впливу на інтегральний показник;

— розробка "ключа" інтерпретації до дискримінантних моделей;

— оцінка якості дискримінантних моделей.

Запровадження у вітчизняну практику оцінювання кредитних ризиків методології дискримінантного аналізу дало б змогу стандартизувати процес класифікації позичальників за рівнем кредитного ризику, забезпечило б належний рівень об'єктивності оцінок та полегшило б процес контролю за правильністю оцінки кредитних ризиків.

Центральна проблема розробки рейтингових моделей, у тому числі на основі дискримінантного аналізу, пов'язана з необхідністю накопичення значного обсягу первинної інформації для здійснення аналітичних процедур. У деяких банків немає достатніх баз даних позичальників для розробки ефективних рейтингових систем з використанням цього методу. Одним зі шляхів вирішення цієї проблеми є формування централізованої бази даних позичальників. Таку базу можна було б сформувати на рівні Національного банку України. Результати обробки фінансової інформації щодо позичальників можна використовувати не лише з метою розробки моделей інтегрального оцінювання підприємств, а й для підвищення дієвості грошово-кредитної політики НБУ. Запровадження уніфікованих моделей оцінювання кредитоспроможності, що ґрунтуються на методі дискримінантного аналізу, дало б змогу вирішити цілий ряд проблем, пов'язаних із об'єктивністю оцінювання, маніпулюванням даними та інспектуванням банків.

ВИСНОВКИ

У посткризовий період діяльності комерційних банків залишаються гостримі питання щодо відновлення нормального процесу кредитування, росту проблемної заборгованості та дострокового повернення депозитів. Проте, незважаючи на всі ці проблеми, банківські продукти (корткострокові депозити, платіжні картки, розрахунково-касові операції, грошові перекази, банківські метали) продовжують бути затребуваними на українському ринку.

В умовах сьогодення українські банки намагаються здійснити внутрішню реструктуризацію: оптимізувати бізнес-процеси, підвищити ефективність роботи мережі банківських точок продажів, виробити адекватну систему протидії ризикам, розробити механізми повернення проблемних кредитів. Це дозволить почати нормальний процес кредитування населення. Більш якісної оцінки, безумовно, потребує кредитоспроможність позичальників (доходи, репутація, кредитні історії тощо).

За наявних умов діяльності банківського сектора важливого значення набуває підвищення ефективності управління активами і пасивами, ризиком зміни процентної ставки, проведення факторного індексного аналізу процентних доходів і витрат, який дозволить оцінити вплив зміни обсягів і процентних ставок за окремими інструментами активних і пасивних операцій на величину отриманого процентного доходу та процентних витрат.

Література:

1. Карчева Г. Т. Оцінка ефективності управління активами і пасивами банків України // Економіка і прогнозування. — 2011. — № 1. — С. 59—73.

2. Ларионова І. В. Управление активами и пассивами в коммерческом банке. — М.: Издательство "Консалтбанкир", 2007. — 272 с.

3. Примостка Л. О. Управление банківськими ризиками: навч. посіб. — К.: КНЕУ, 2007. — 600 с.

4. Терещенко О. Нові підходи до оцінки кредитоспроможності позичальників — юридичних осіб // Вісник НБУ. — 2012. — № 4. — С. 26—32.

5. Підсумки діяльності банків України станом на 01.01.2012 рік: www.bank.gov.ua

Стаття надійшла до редакції 14.03.2012 р.